

ABAY KUNANBAYEV ƏLİAĞA KÜRÇAYLI TƏRCÜMƏLƏRİNDƏ

diləsinə soy göstərmək özünü doğruldur. Bori başdan söyləyək ki, Azərbaycan mütərcimləri əsasan Abay poeziyasının özəl xüsusiyyətlərini qorumağa çalışmışlar. Abayın əsərlərinin orijinalını Azərbaycan tərcümələri ilə müqayisə etdikdə biz bunun daha yaxşı şahidi oluruq. Düzüdü, bu tərcümələrdə bəzən elə moqamlarla rastlaşa bilərik ki, orada yer almış obrazlı ifadələr, qrammatik-üslubi gedişlər mütərcimlərin özləri tərəfindən yaradılmışdır. Lakin orijinal mətnə belə mütərcim "müdəxilə"si əslin, şeirin canlı axınına mane olmur və burada ortaya gələn misralar, sözlər, sos birləşmələri, frazalar uğurlu bir quruluş təşkil edir.

Ə.Kürçaylının Abay lirikasından etdiyi tərcümələr keçməzden əvvəl bildirik ki, Abay əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi ilə bağlı biz təd-

Abay Kunanbayev qazax xalqının tarixi yaddaşına müfəkkür şair, filosof, ictimai xadim və milli-mədəni düşüncənin tərcüməni kimi daxil olmuşdur. Zəngin və çoxşaxəli ədəbi irs qoyub getmişdir. Yaradıcılığının mövzu və motiv baxımından rəngarəngliyi oxucu diqqətini hələ özünün sağlığı dövründən cəlb etmişdir. Burada biz bu böyük ədəbiyyat və mədəniyyət xadiminin əsərlərinin mövzu, problem və obrazlarından danışmaq yox, onun lirikasının Azərbaycan dilinə tərcümələrindən söhbət açacağıq.

XX əsrin əvvəllərindən Qazaxıstanda tərcümə işinə geniş meydan verilməmişdir. Nəticədə qazax ədəbiyyatında digər dillərə Qərbi Avropa, rus dilinə çoxsaylı tərcümələr edilmişdir. Abay yaradıcılığının başqa dillərə tərcüməsinə isə XX əsrin 50-ci illərindən başlanılmışdır. Həmin vaxtlar onun əsərləri ilk növbədə moqol və Çin dillərində səsləndirilmişdir. Daha sonralar Abayın əsərlərindən çex, ingilis, alman, ərəb, macar və digər dillərə tərcümələr aparılmışdır. Azərbaycan dilinə tərcümələrə gəldikdə isə deməliyə ki, onun yaradıcılığı 1970-ci ildən başlayaraq aşağıdakı Azərbaycan mütərcimləri S.Rüstəm, S.Almazov, E.Borçalı, R.Zəka, S.Mustafayev, A.Zeynalı, B.Adil, A.Əlizadə, Ə.Kürçaylı, İ.Tapdıq, M.Araz, F.Sadiq, Ə.Cəmil, M.Dilbazi, M.Şükür, N.Gəncəli, Q.Qasımzadə, Ə.Ziyatay, H.Orucov və başqaları tərəfindən aparılmışdır. Qeyd edək ki, Azərbaycan və qazax dillərinin hər ikisi türk dil ailəsinə mənsub olsa da, tərcümə prosesində hər iki dilin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri tərcümə işində xeyli çətinliklər yaradır. Azərbaycan mütərcimlərinin qarşısında növbəti tərcümə olunan mətnlərin mənalıdırın verilməsinin zəruriliyi, həm də mənə və səslənmədə olan xüsusiyyətlərin qorunub saxlanılması işi prosesini nəzərəcərpacaq dərəcədə müroəkəbləşdirirdi. Əlbəttə, burada orijinala tərcümə dilindəki mətnin funksionallığını müəyyən dərəcədə qorumaq mümkün olsa da, tərcümə olunan mətnin təsviri xeyli dərəcədə dəyişirdi. Orijinal mətnin növbəti mənə çaları, həm də ses instrumentovkası, ritmikası dəyişir. Buna görə də mənə, sos instrumentovkası və ritmikası poetik nitqin bu üç mühüm xüsusiyyətini tərcümə dilində yarmatmaq ciddi problemə çevrilir. Belə olduqda tərcümə zamanı onlardan birinin daha çox qorunub saxlanılmasına, digərlərinin isə mümkün qədər yara-

Şərq və Qərb klassiklərini xatırladan motivlər, hikmətli sözlər, fikirlər əs deyildir. İnsan ləyaqətini onun mənavi – zəhni inkişafında görəndə filosof kimi Abayla Nizami Gəncəviyə bağlayan tellər vardır". Biz bu yaxınlığı Abay poemalarının motivlərində daha yaxından görə bilərik.

Abayın 2017-ci ildə oxuculara təqdim edilmiş nümunələri bədiilik, poetiklik, ritmiklik və s. baxımdan diqqəti cəlb edir. Ə.Kürçaylı və qazax şairinin yeddi müxtəlif mündərənci şeirini "Məni məktubunda məftun edibson", "Qəlbində etibar, vəfa, dəyənət", "Ey gənclik atəşim, hardasan, söylə?", "Bir daha sevinməz, gülümzə bu ürək", "Bəz yabı keçməz köhlən köhəri", "Sənəmdə qəm karvan-karvan" və bir də "Kürəyine tökülüb hörlük qatar-qatar" dilimizdə uğurlu

lının nümunə gətirdiyimiz tərcüməsində mütərcim Azərbaycan milli dilinin xüsusiyyətlərindən geniş yararlanmaqla, öz tərcüməçilik strategiya və taktiki seçim seçib qazax dilində olan şeirin keyfiyyət göstəricilərini dilmizdə verməyə müvəffəq olmuşdur. Abayın "Kürəyine tökülüb hörlük qatar-qatar" şeirinin dilmizdə şirin səslənməsi bu şeirin mənə hadisəsi olduğunu da sübut etmişdir.

Ə.Kürçaylı iş prosesində özünün elə bir tərcüməçilik məharətindən istifadə edib ki, bu şeir dilmizdə müstəqil ohemiyətli fenomeninə çevrilib.

Ə.Kürçaylı Abayın digər yuxarıda adlarını çəkdiyimiz şeirlərini də eyni vəsələ dilmizdə verməyə müvəffəq olub. Fikirimizcə, bu onunla bağlı olub ki, Ə.Kürçaylı Azərbaycan poeziyasında itəddadlı şair olduğu kimi, həm də seriştili mütərcim idi. Onun rus, türk xalqları və digər ədəbiyyatlardan etdiyi dəyərli tərcümələr bu gün də oxucular tərəfindən maraqla qarşılanmaqdadır. "Sənəmdə qəm karvan-karvan" şeiri dediklərimizi yaxşı sübut etmişdir:

*Sənəmdə qəm karvan-karvan,
Nəfəs almaq üçün, aman,
Uravimi yaxır qamlar bəsdən-bəsa,
Anlamram şər əməli,
Demək olmur, hər əməli
Demək olmur hər kimsəyə,
yar – yoldaşa.*

*Uravimi tutub qubar,
Nə yeməyim, nə yuxum var,
Nə həvəsim vardır çalım sənədə,
İşim – peşəm ahr-zardır,
Nə qulmda nə qüvvət vardır,
Nə taqətim, bir qovuşam sükunətə.*

Şeirin ritmikasında və arxitekturasında görünür ki, Ə.Kürçaylının sərəncəmində, demək olar ki, çoxsaylı tərcümə priyomları vardır. O, bütün hallarda şeirin tərcüməsində çevik hərəkət etməklə, əsərin ən mühüm xüsusiyyətlərini verməyə müvəffəq olur. "Sənəmdə qəm karvan-karvan" şeiri həm mözmunca, həm də formaca əvvəl nümunə gətirdiyimizdən fərqlidir. Ə.Kürçaylının mütərcimlik seriştili özünü onda göstərir ki, müəllif tələb olunan gediş və istiqamətdə ustalıqla köklənir, əsərin mahiyyətində oturan elementləri Azərbaycan dilində uğurla yaradır. Abay qazax xalqının tarixi taleyində müstəsna yer tutmuş mədəniyyət və ədəbiyyat xadimi kimi Azərbaycan şairlərinin bundan sonra da diqqətini cəlb edəcək, onun əsərləri dilmizdə çevrilməklə tolbəkar oxuculara çatdırılacaqdır.

2020

səsləndirməyi bacarmışdır. Sonuncu şeirdən bəzi fraqmentlər baxaq: *Kürəyine tökülüb hörlük qatar-qatar, Yünlükdə himaya ol edir sanki qatar. Papağının altından basır ilahi gözəl, Bəla bir gözəlliyi dünyada görənmi var? Bir cüt qara gözələrin bir cüt ulduca bənzər, Qalbları talatım salaraq nur səpələr. Bu nə sət! Nə tabəssüm, Nə neçə zərif bədan! Kim səni bir gözələ tuta bilər barabər?*

Tərcümə problemləri ilə məşğul olan mütəxəssislər, həm də tərcümə praktikləri yaxşı bilirlər ki, lirik mətnin ən mühüm funksional əhəmiyyətli sos təşkilatı zamanı şeir misralarının ortada olmasdır. Məhz buna görə də çox zaman poeziyanın musiqilliyində bəhs edilir. Əlbəttə, biz şeirin musiqilliyi ilə insan nitqinin musiqilliyini bir-birinə bərabər tuturuq. Çünki insan nitqinin musiqilliyinin tamamilə fərqli xarakterli mövduddur. Burada biz müasir musiqisənəsləşmənin sos mühüm xüsusiyyətini fenomenə ilə bağlı da bəhs etmərik. Çünki o spesifik orkestr instrumentovkasında və ifa mənasında həyata keçirilməklə, həm də harmoniya və tonallıq köməyi, eyni zamanda melodik slixlq, ritmik və tekstonika ilə təcəssüm olunur. Onlar səslənmənin ən yüksək forması kimi qəbul edilir.

Poetikada isə səslənmə prinsipi evfonyadəkindən daha geniş və mühümdür. Mahiyyət etibarilə elə bu şeir sözün cəmi olub ses instrumentovkasında spesifik şəkildə realizə olunur. Struktur baxımdan intonasiya, ritm və qafiyənin köməyi ilə misra və strofa formalarında təcəssüm olunur. Ə.Kürçay-

Pərvanə MƏMMƏDOVA,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent